

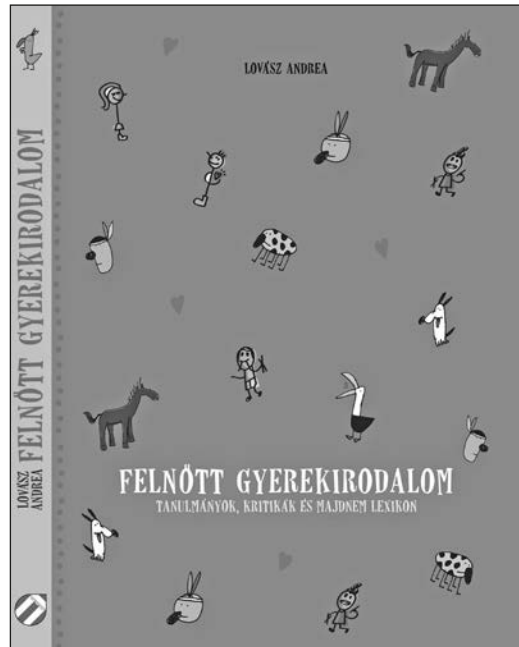
nem lexikon

Könnyen érheti csalódás azt az olvasót, aki valamiféle mini-lexikonként veszi kézbe a tanulmánykötetet. Felüti a névjegyzéknél és méltatlankodhat: akár a “legnagyobb neveket” is átgorhatja a névsor, vagy csak futólagosan kerülnek említésre személyes kedvencei. Ha – a szerző hasonlatával élve – a Líra 2.0 célja a térképrajzolás, akkor kezdeményezése leginkább az olyan netes turisztikai oldalakéhoz hasonlítható, melyeket a felhasználók maguk töltenek fel tartalommal, értékelve azokat a látványosságokat, amiket maguk személy szerint bejártak, megismertek. A tájegységek felrajzolásával iránymutató alapvetés, az egyes élmények értékelése tekintetében pedig nyitott tehát. Akinek hiányérzete támad, bátran lásson hozzá a kiégsztítéshez. Legyen ez a szakmai színvonal a mértékadó.

Újrahangolt gyerekirodalom

Herczeg-Szép Szilvia

A Móra Kiadói Csoport tagja, a Cerkabella Könyvkiadó a 2015-ös évben is olyan figyelemreméltó kötetekkel jelentkezett, mint például Kiss Ottó Ati a tükör mögött című gyerekkönyve, Méhes György Leleplezem a családomat című vidám családregénye, Mészöly Ágnes Hanga és a lényegrablók című nyomozós kalandregénye. A szinte minden évben egy-egy gyerekirodalmi antológiát (2013: Tejbegríz, Finom irodalom gyermekeknek és felnőtteknek, 2014: Érik a nyár, Mai szerzők nyári antológiája; Válogatós, Óvodások verses kalendáriumahétköznapokra és ünnepekre) szerkesztő Lovász Andrea sem maradt idén könyv nélkül (amellett, hogy más kötetek szerkesztésében is részt vett), mivel most a Felnőtt gyerekirodalom – Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon című kötetével jelentkezett. Herczeg-Szép Szilvia kritikája (Lovász Andrea, Felnőtt gyerekirodalom – Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon, Bp., Cerkabella, 2015.)

A cím rögtön előrevetíti, hogy ez a kötet a válogatott gyermekirodalmi szöveggyűjteményekkel ellentétben egy felülnézeti, elemző, kritikai nézőpontból, a teljesség igénye nélkül vizsgálódik, és egy olyan tudástárat kíván létrehozni, amely képet mutathat a mai gyermekirodalom helyzetéről. A *Kortárs klasszikusok, Bevezető a bevezetőhöz* címet viselő (9–23.) első fejezetből rögtön megtudjuk, hogy valójában egy hasadós, skizofrén helyzetképről van szó, ugyanis más szempontok felől ítélnék az ideológiai olvasók, és másként gondolkodnak az esztétikai élvezetet keresők. A szerző értelmezői álláspontja már az első oldalakon kiderül, ugyanis Lovász nem rejt véka alá véleményét. Az iskolai irodalomtanítást például olyannyira konzervatívnak találja, ami akár egy több évtizedes visszalépési szemléltető eszköznek is beillene (10.). Ez az álláspont a kötet tanulmányainak, recenzióinak közös alapfeltevését is meghatározza, ugyanis a bevezető bevezetője elmondja, hogy az elmúlt másfél évtized gyerekkönyvei olyasfajta reakcióknak tekintendők az azt megelőző gyerekirodalomra, amelyek kénytelenek voltak újraszózni azoknak a kulturális és szemantikai mintázatoknak a rendszerét, amelyeket sokszor az ideológiai elvárás szakított szét és tett ennél fogva alkalmatlanná arra, hogy a gyerekek rajtuk keresztül jelentéshez juttassák az őket körülvevő világot.

A Lovász könyvben kijelölt 2000-es év tehát egyfajta korszakhatárként értelmezhető, amely segítheti a gyermekirodalmi paradigmaváltás poétikai aspektusainak leírását és értelmezését. Ezt az időszakot jelöli ki egyfajta korszakküszöbként Lapis József is az idén megjelent *Líra 2.0: közelítések a kortárs magyar költészethez* című kötetének gyereklíráról szóló fejezetében (Lapis, 118). Ráadásul Lapis szerint pont Lovász Andrea Komáromi Gabriella *Gyermekirodalom* (1999) című szakkönyvének konzervativizmusát és elméleti következetlenségét bíráló kritikája (Új Forrás 2001/8) indította el azt a gyermekirodalom körül kialakult új vs. konzervatív vitát, ami hozzájárult a gyerekirodalom-kutatás reflektív hangvételű tanulmányainak megszületéséhez. Úgy tűnik tehát, hogy Lovász Andrea a kortárs magyar gyermekirodalom-kritika fő zászlóvivője. Ebből kifolyólag pedig az új kötet csakis fontos tanulságokkal kecsegtethet. Kétszázhuszonhárom oldalon keresztül szemlélteti, hogy az utóbbi tizenöt év gyermekirodalom diskurzusának fő mozgatórugója, kritikusai hogyan reprezentálja azokat a hatástörténeti, dialogikus, hermeneutikus irányultságú nézeteit, amelyeket az utóbbi öt évben főleg csak a különböző orgánumok kritika- és tanulmány rovataiban olvashattunk.

Lovász Andrea munkája többek közt azért kínál kiütetett alkalmat a fent említett tizenöt éves kanonikus orientáció tesztelésére, mert a szerző már korábbi munkáiban (például a *Jelen idejű holnemvolt – Szeminárium a meséről* című kötetében, 2007, vagy a *Navigátor, Kortárs gyerekirodalmi lexikon, böngésző és olvasókönyvében*, 2011) is komoly figyelemben részesítette az olyan társdiszciplínák narratíváit (antropológia, pedagógia, pszichológia, vizuális művészet, filozófia, nyelvészet, etika, szociológia), amelyek fontos kapaszkodóknak tűnnek a gyermekirodalom újakanonizálásában. Lapis hasonlóan vélekedik, ugyanis szerinte a kutatások téje többnyire abban rejlik, hogy sikerül-e egy önálló, előfeltevéseihez következetes elméleti és fogalmi bázist létrehozni úgy, hogy az nyitott maradjon a korszerű bölcséleti diskurzusra és társdiszciplínákra (Lapis, 118.).

A *Felnőtt gyerekirodalom* című kötet tanulmányokból, kritikákból, félkövérrel szedett címszavakból, lapszéli jegyzetekből, képekből építkezik. A kötet hat fejezetből áll, amelyből az első kettő a bevezető, az utolsó pedig a záró tanulmányok. A tanulmányokkal közrefogott három fejezet (*Mesék kora, Újrahangolás, Vitézkedő*) az utóbbi másfél évtized Lovász által kiemelt gyerekkönyvek recenzióiból áll. A *Mesék kora* című fe-

jezetben tizenkét olyan könyvről olvashatunk, amelyek közös pontja, hogy óvodáskorúaknak szólnak, és éppen ezért nagyon fontos, hogy olyan játékpártnerként működjenek, amelyek segítik számukra a világertelmezést. Az *Újrahangolás* fejezet azt a legfontosabb tizenhárom gyerekkönyvet mutatja be, amelyek úgy játszanak a nyelvvél, hogy az ne csak gyerekkönyvet jelentsen, hanem többjelentésességben megnyíló történetet, koherens világot alkosson, hiszen „a nyelv úgy lesz világgá és megélhetővé, hogy nyelvjátékká gyerekkönyvékké válik egyidejűleg” (87). A *Vitézkedő* fejezet huszonegy recenziója pedig azokat a gyerekkönyveket gyűjti össze, amelyek egy hősteremtő, sorsfordító, kalandos varázsvilágot teremtenek olvasóik számára.

Ahogy fentebb említettem, a *Kortárs klasszikusok, Bevezető a bevezetőhöz* című fejezet a hazai gyermekirodalom kettős helyzetét taglalja, amely hol a normatív alapú ideológiai szempontot, hol pedig a gyakorlati vetületű, esztétikai élvezetet részesíti előnyben. Elgondolkodtató, hogy ez a dichotómia már több évszázaddal ezelőtt gyökeret vert irodalmunkban, hiszen a horatiusi *utile et dulce maxima tétele*, amely a hasznosságban és gyönyörködtetésben látja az irodalom célját, hasonló módon ezeknek az elveknek a relevanciáját emeli ki, de úgy, hogy azt nem szembeállítja, hanem egymás mellé helyezi. Lehet, hogy az *utile et dulce* transzformációjával előállított gyerekirodalmi produktumok jelentenek ennek a kettőségeknek a feloldását? Ha Lovász Andrea ezt érti a klasszicizálódás folyamata alatt, akkor igen. Ugyanis a klasszicizálódást olyan folyamatként határozza meg, amely képes a gyermekirodalmi korpuszba integrálni a gyerekkönyvek által preferált könyveket, függetlenül azok irodalmi értékétől. A klasszicizálódás folyamata pedig úgy kínálhat elméleti megoldást a két olvasói tábor közelítésére Lovász szerint, hogy magába foglalja a hagyományos értékeket (meseszerűség, cselekményközpontúság, főhősként szerepeltetett gyerekszerplő, humor, irónia, gyerekkönyv), az ismeretséget mint értékmérőt („felnőtt írók” kezdenek gyerekkönyveket kiadni pl.: Szijj Ferenc, Darvasi László) és a kánontól való eltérést (tartalmi, gazdagodás pl.: halálról, válásról való beszéd; kép funkciójának megerősödése). Valójában erről szól az egész kötet. Felsorolja az elmúlt másfél évtized magyar gyermekirodalmának néhány olyan sajátosságát, amelyek értelmében a bemutatott negyvenhat gyerekkönyv joggal formálhat igényt az újakanonizálódásra. Lovász külön kiemeli, hogy ez a folyamat leghatározottabban a gyerekköltészetben figyelhető meg, mivel

terjedelmüknel fogva is könnyebben jutnak célközönséghez. A kötet sokadik értékeként jelölhetjük ki, hogy mindvégig alkalmazza az olvasásszociológiai nézőpontot. Például a minél teljesebb körű befogadáshoz „lassú olvasást” (slow reading) javasol, mivel tisztában van azzal, hogy az új művek elfogadottá válása az olvasási szokások változását is eredményezné.

Mindenképpen kiemelendők a kötetet lexikonszerűvé formáló elemek: a félkövérrel szedett címszavak, a recenzált kötetek borítóinak színes képei és a szóban forgó könyvek szövegrészletei. Ez utóbbiak a tárgyalt kötetek legizgalmasabb, legviccesebb részletei, kivonatai, amelyeket akár szórakozásképpen a főszöveg nélkül is nyugodtan olvashatunk. A *Bevezető* című fejezet szociológiai, filozófiai, retorikai szempontok alapján beszél a gyerekirodalomról, vagyis itt mutatkozik meg elsősorban a kutatás nyitottsága a korszerű bölcséleti diskurzusokra és társdiszciplínákra. Lovász szociotartalmú gyerekkönyveknek tekinti azokat a köteteket, amelyekben a kisgyerektől a kamaszkorig előforduló egyéni, családi, társadalmi krízishelyzetekkel szembesülhet az olvasó (pl.: Szabó Imola Julianna: *Kinőtt szív*). A szocio tartalmak feltárása után egy nagyobb lélegzetű filozófiai értelmezés következik. Ugyanis Lovász szerint a gyerekeknel a metafizikai kérdésfeltevés sokkal evidensebbnek tűnik, mint a felnőtteknél. Persze tisztában van azzal, hogy ezek a gyermeki megszólalások konstruáltak (kivéve, ha pontosan egy gyermeki hang diktafonyszerű átadásáról van szó), és ennél fogva csak egy felnőttektől különböző, mondhatni idegen nézőpontok ábrái, de ha az író pseudo-filozófiát alkalmaz, akkor a gyerekolvasókat olyan partneri szintre emelheti, amellyel már részt vehetnek a filozofáló gyermekirodalom játékában. Lapis József ebben a kérdésben Weöres Sándorra hivatkozik (Lapis, 126.), aki veszteségnek látja a felnőtt nézőpont beszűkültségét, és felértékeli a hangzóságon alapuló gyermeki befogadást, a gyerekek ősi fantáziavilágának határtalanságát.

A poétikai eszköztár megváltozása is releváns tényező az újrakanonizálásban. „A gyermekirodalom úgy komolyodott, hogy mer komolytalan lenni”. A kötet számtalan mottószerű mondatai közül ez az egyik kedvencem. Eszerint a gyerekek szeretnek játszani, és ha az irodalomra mint játékszerre tekintenek, akkor szeretni fognak olvasni is. A szerző-olvasó társasjáték viszont csak akkor működik jól, ha a játékviszony partneri, nem pedig hierarchikus. Ami azt jelenti, hogy nincs gögicselés, eufemizálás, ellenben egyre többször jelennek meg

benne a közös tudásra építő intertextuális elemek, mint például a játékba hozott szereplők, toposzok, művek, popkulturális termékek. Így paradox módon a kortárs szerzők konzerválják a klasszikus gyerekirodalmat, hiszen folyamatosan játékba hozzák, parodizálják őket.

A *Mesék kora* fejezetben olvashatjuk Závada Pál *Harminchárom szlovák népmese* című kötetének recenzióját, amely akár tökéletes példája is lehet a klasszikus kortársra alakításának, mivel Závada úgy mondja el az általa kiválasztott szlovák népmeséket, hogy a megőrzési és az azoktól történő különbözőségi elvek egyszerre működjenek. Kiss Ottó *Szerintem mindenki maradjon otthon vasárnap délután* című kötetének kritikáját több ok miatt is érdemes elolvasni. Az egyik, hogy itt érvényesül legkevésbé a klasszicizálódás folyamatának hagyományos értéként feltüntetett cselekményközpontúsága, mivel a könyv tartalma egy mondatban összefoglalható. „Volt egy ember, akit Háló Istvánnak hívtak, az ismerőseinek röviden csak Hálló Istvá, és vasárnap délutánonként repkedett a városban, és mindenfélét megnézett magának.” De éppen ez érvényesül a klasszicizálódás folyamatának egy másik összetevője, a kánontól való eltérés. Lovász szerint a cselekmény helyett sokkal fontosabb a szöveg maga, amely egy szokatlan szórendű és mondat szerkezetű, túlbeszélt nyelvet alkalmaz, tele humorral, játékkal. Ebben a recenzióban is megjelenik egy Lapis-féle gondolattal való analógia. Mégpedig az, hogy Lapis Micimackó hümmögésén keresztül jut el a gyermeki idegenséget jól prezentáló megszólalásmóddhoz, amely úgy tükrözi a gyermeki világlátást, hogy a megszólalás nézőpontjába csempészi bele az idegenséget, amellyel jól láthatóvá válik egy világerőtelmezési távlat, egyfajta zümmögés, dörmögés, ami maga a micimackói nézőpont (Lapis, 164–165). Lovász is ezt a micimackói szemléletet fedezi fel Háló Istvá világlátásában: „világlátása is Micimackós: hozzá hasonlóan ő is zümmögéssel darázsnak álcázza magát, hogy az emberek ne ismerjék fel [...], de „faragatlan tönkszerű” egyszerűsége, együgyűsége is őt idézi.” (80.) Szerinte ez a csacsi öreg medve szemlélet teszi szerethetővé ezt a könyvet.

Az *Újrahangolás* fejezet recenziói közül a legátfogóbbat, a *Friss tinta! Mai gyerekversek* című antológiáról szólót emelném ki, ugyanis Lovász ebben a kritikájában feltárja a kortárs gyereklióra legfontosabb jellemzőit. A friss tinta Kosztolányi után színes tintát is jelent, ami előrevetíti az antológia sokszínűségét, tematikai, nyelvi játékát, a verseket összefogó humort. Természetesen itt

is megjelenik a hagyománykövetés kérdése, ennél fogva költői elődként tételeződik az objektívizáló látásmódú, a világ furcsa részleteit kiragadó, nyelvi- és rímjátékot kedvelő Nemes Nagy Ágnes. A gyereklíra egyik mér-földkövének tekinthető *Altató* költője, József Attila, a *Négyszögletű Kerek Erdő* írója, Lázár Ervin és persze Weöres Sándor, akinek a „szárnyat igéz a malacra” versora a kötet borítóján életre is kel. Ezek közül Lovász a *Négyszögletű Kerek Erdő*ben játszódó költőversenyt a *Friss tinta* mintájának tekinti. Ugyanis az újraírások („Ej, mi a kő tyúkanyó”), a rímes értelmetlenségek (anakonda – ama konda), az „asztjelentiamitszeretnél” típusú versek (dömdödöm) mind-mind jelen vannak a kötetben. Emiatt bátran jelenti ki, hogy Lázár Ervin határozta meg a gyereklíra valamennyi fő ágát.

A *Vitézségek* című fejezet olyan kalandregényekké alakuló meseregényeket recenzál, amelyeket már az idősebb, a Harry Potter-nemzedék olvas. A *Vitézségek* címszó alatt bemutatott kötetek már bátran alkalmaznak intertextusokat, mítosz-szerű történetvezetést, abszurd, mágikus elemeket, varázslást, misztériumjátékokat, satirikus, szürreális megoldásokat. A *Határátlépés, Előretekintő zárszó* című befejező tanulmány számot vet az ifjúsági irodalommal is, ami már majdnem teljesen felnőtt irodalom. A fejezet az e körbe tartozó művek leggyakoribbi hibáit (a mű csupán a tartalom hordozója lesz; didaktikusság) és kiemelkedő alkotásait (pl.: Mészöly Ágnes *Darwin-játszma*) gyűjti össze. A kötetet *A könyvben előforduló gyerekkönyvek listája 2000–2015* összefoglalója zárja, ami segít az olvasónak abban, hogy kézikönyvként, vagyis lexikonként használja a kötetet.

„Nagyfiú vagy te már.” (Szabó Magda: *Tündér Lala*) – Sokat mond, és mégis keveset a kötet mottója: az idézet mint ellenpélda a gyerekekre ráerőltetett felnőtt nézőpont beszűkültségét jelentheti, ami egyúttal egy indítványozás is lehet a kötetet kézbe vevő felnőttek számára. Gesztelyi Hermina kritikája sokat foglalkozik a *Felnőtt gyerekirodalom* szókapcsolat jelentésével, és végül arra jut, hogy ez a fogalomtársítás talán már a dichotómián való továbblépést jelenti, ugyanakkor megreked és tisztázatlan marad az olvasók számára. Azt hiszem, ez az igazán izgalmas szótársítás már elég lehet ahhoz, hogy kezünkbe vegyük és elolvassuk a kötetet. És ki tudja, lehet, rájövünk arra, hogy gyerekes a felnőttirodalom!?

„A’ maradék tanúja lesz”

Veisz Bettina

„A’ maradék tanúja lesz tetteinknek; rettegjük ítéletét.” – hangzik Kazinczy Ferenc emblematikus szövegeinek, az Orthologus és Neologus; nálunk és más nemzeteknél zárógondolata. *Tanúja lesz a tette(in)knek, kiváltképp azáltal, ahogy elbeszéljük őket. Czifra Mariann* Kazinczy Ferenc és az ortológusok című kötetének saját bevallása szerint nem célja a nyelvújítási harc újabb elbeszélésének megkomponálása, sokkal inkább a már megteremtett narratíva létrejöttének módját tárja fel. – *Veisz Bettina kritikája Czifra Mariann kötetéről* (Kazinczy Ferenc és az ortológusok: Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában, Bp., Ráció Kiadó, 2013.)*

A kötet címe elsőre megtévesztheti olvasóját, azt sugallva, hogy a könyv a nyelvújítási narratíva hagyományába lépve egy döntően kazinczyánus szemléletű gondolatmenetet követ. Az alcím azonban eltérő támpontokkal szolgál, sejtetve, hogy a világosan kirajzolódó „harcos, győzedelmes literátor” képen túl a mozgalom *árnyai, alakjai* (például Kisfaludy Sándor, Verseghy Ferenc, Pázmándi Horváth Endre stb.) is élesebb kontúrt kapnak. Czifra kötete a nyelvújítás elbeszélésében az irodalomtörténet-írás „megbicsakló” állításait bírálja felül. Precíz vizsgálat alá helyezi a narratívaképzés lépéseit, és a megállapításokat újabb, eddig a párbeszédbe jelentős mértékben be nem vont kéziratok szövegek elemzésével vizsgálja felül, ezáltal részben árnyalva a nyelvújításról alkotott képet, gyakorta azonban le is bontva, újraalkotva az eddigi narratíva főbb téziseit.

A nyelvújítás (Kazinczy perspektívájából) „sakkjátszmájának” lépéseit fejtegetve felmerülhet az a veszély, hogy a gondolatmenet koncentrikus körei egyre sűrűbb filológiai szövetet képezve elveszítik az olvasót, ám Czifra világos logikai metódusa elhárítja ennek lehetőségét. A könnyed hangnemet választó könyv a kevésbé szakavatott olvasót is magával ragadja, (watsoni) társául fogadja az irodalomtörténeti oknyomozás során. Az